

Et sprog kan forsvinde sammen med en generations uddøen eller fraflytning

Af Jakob Buhl

Med udgangspunkt i kapitlet Sprogskifte og domænetab. Sprogskifte – og domænetabsmodeller. Sprog i tilbagegang (14 sider) fra sit kandidatspeciale/hovedoppgave/pro gradu-afhandling/uppsats (2001) Domænetab. Om tysk og engelsk sprog i Danmark, om sprogskifte og sproglige domæner (91 sider) har Jakob Buhl forkortet, forenklet, sprunget modeller, fremmedord og talrige litteraturhenvisninger over og kommet ned i en lidt generel essay-agtig substans af kapitlet, som gengives nedenfor og som gerne skulle kunne give en idé om emnets både kompleksitet og såre enkelthed. Der er også inddraget andre kapitler og foretaget opdateringer.

Et sprog, der bare er hjemmesprog og ikke understøttes ved brug i medier, kirker, retssale, politik, litteratur, udarbejdelse af ordbøger og andet sprogligt retningsgivende materiale og hvor i samfundet man ellers kan tænke sig, kan forsvinde med én generations bortgang!

På en generation kan et totalt sprogskifte være fuldført og – endnu værre – hvis sproget ikke tales andre steder, sprogdød.

Forestiller vi os, at *sprog A* er (det oprindelige) modersmål i et område. *Sprog B* er et fremmedsprog, der dog måske tales andre steder i den pågældende stat som modersmål, med prestige som elitens sprog, administrationens sprog eller på vej til

at blive det, de fines sprog, „fremskridtets sprog“ og bliver betragtet som „fremtidens sprog“. Måske vinder det mere og mere indpas i eliten og i medierne og i øvrigt blandt dem, som vil mænge sig. Typisk har sprog A heller ikke haft sin ellers naturlige plads i skole og kirke.

Mange forældre i de sorbiske og frisiske mindretal i det i dag forenede Tyskland har under sådanne indtryk efter krigen alene opdraget deres børn på tysk, ikke på begge sprog. I bedste fald har nogen senere fået undervisning i skolen, men det er slet ikke det samme. Nogle mindretalsbørn bebrejder sig selv, at de ikke er gode nok til det vi kunne kalde „identifikationssproget“, men de er jo uden skyld.

1). Oldeforældrenes liv foregår som udgangspunkt på sprog A, som er deres modersmål, men de er tvunget til også at mestre sprog B godt

2). Bedsteforældregenerationen vokser op med begge sprog og bliver funktionelt tosprogede.

3). Børnene lærer og anvender kun sprog B godt, kender højest til sprog A i et eller andet omfang for at kunne kommunikere med bedsteforældrene på deres eget sprog. Men det er ikke sikkert, sprog B dominerer ude i samfundet.

4). Børnebørnene opvokser i en sprog B-verden. Sprog A mestres ikke længere af nogen og udvikler sig heller ikke. Findes sproget ikke andre steder, uddør sproget med bedsteforældrene. Måske har man

ikke hørt det blive talt på gaden siden oldeforældrenes tid.

Rygtet siger, at de sidste to gamle mænd der kunne tale shetlandsnorn (hjaltemål) døde i 1880'erne på øen Foula (opr. Fugley). De har ikke kunnet tale med andre på deres modersmål. Shetland, der har været nordisk koloniseret og været under norsk og dansk krone, har talt et sprog, som sikkert kan have lydt lidt hen ad færøsk.

Nogle af disse studier om sprogskifte bygger på studier af skotsk-gælisk, samisk, finlandssvensk, sønderjysk og frisisk i Sydslesvig, men i princippet også sprog over hele verden.

Børn kan godt vokse op med flere sprog samtidigt. Et sprog der ikke læres fra vuggen, risikerer dog at blive amputeret i ordforråd eller i anvendelighed. Det er ikke sikkert det kan høres på udtalen. Vi danskere har det med at bilde os ind, at dem der taler et flydende dansk, der lyder dansk, også når det gælder mulige samtaleemner og ordforråd er gode til dansk, men det behøver ikke at være tilfældet. Omvendt beskyldes folk, der taler et gebrokkent dansk for at være dårlige til dansk generelt set. En sandhed med modifikationer, som sociolingvistiske undersøgelser da også har rokket ved og det ganske bastant.

I mindretalsområder kan det være problematisk, at det ofte forholder sig sådan. At „identifikationssproget“ (det oprindelige modersmål) først læres i skolen, selvom forældrene har mestret det godt nok (det vil sige som (det ene) modersmål) til en tosproget opdragelse. Dette ses i forhold til nedersorbisk („Wendisch“) i den østtyske delstat Brandenburg eller som når unge skotter prøver at lære sig gælisk via sang og i aftenskolen. Det bliver højest en kulturpolitisk manifestation og identitetsmarkør. Noget lignende opleves med frisisk i



Jakob Buhl er cand.phil. i nordisk sprog og – litteratur fra Syddansk Universitet.

Han er medlem af „Frit Nordens“ redaktion og styrelse

Slesvig-Holsten. Dansk sammesteds har det lidt bedre, i det det allerede forsøges indlært i børnehaven, men heller ikke fra vuggen (der er dog også nogle særlige – og meget gamle – traditioner med, at man godt kan være dansksindet selvom man taler tysk, plattysk - nutidens efterkommer af nedertysk, lågtyska - eller frisisk hjemme, som vi ikke skal komme ind på her).

Dansk i Danmark, svensk i Sverige og så videre har jo fordelene ved at være undervisningssprog, rets – og kirkesprog, alt overvejende fortsat sproget i politik og medier tillige med modersmål og med en lang litterær tradition.

Alligevel skal vi altså være opmærksomme på, at forslag om at gøre engelsk til officielt sprog er tåbelige og skadelige (og demokratisk betænkelige), navnlig når prestigen så entydigt ligger ved engelsk. Samtidig kan man jo også aflæse af historiens gang, hvordan sproggrænsen – og senere den juridiske grænse – er rykket mod nord i Sønderjylland og hvordan finlandssvensk – som er sikret officiel ligeberettigelse, har egne medier og skoler og så videre – viger drastisk tilbage for finsk og i områder, hvor folkesproget i århundreder var svensk, tales der nu finsk. Nogle danskere ser dette sidste som en slags demokratisering af Finland i forhold til den gamle svensksprogede overklasse. Helt forkert! Der har fra tidlig middelalder været en svensk-sproget befolkning af søfolk, bønder, fiskere og håndværkere i både det sydlige og vestlige Finland.

Endnu et eksempel er det gamle kulturbærende og litteraturskabende sprog irsk-gælisk, som trods mange officielle tiltag, er trængt helt i defensiven.

Hvis man – enkeltindividet – er for defensiv i forhold til eget modersmål, så hjælper lovgivning ikke så meget. Som vi ser det i Finland i forhold til at færre får svensk som førstesprog og modersmål. Andelen af tosprogede stiger godt nok, men mange steder, også i Sydslesvig, har man set, af en sådan tendens ikke er varig. De dominerende sprog vinder til sidst. Man har set hvordan tysk og plattysk har fortrængt frisisk og sønderjysk. Lægger vi institutionssproget rigsdansk til, har man således kunnet tale om en svimlende FEM-SPROGETHED nogle steder. Men som nogen lingvister tidligere har fastslået, er en mangesprogethed ofte et (midlertidigt) forvarsel om en forandringsproces fra en sproglig tilstand (som her med sønderjysk og frisisk som talesprog) til en anden (med høj – og plattysk som talesprog). Man taler også om *diglossi*, når to eller flere sprog fungerer side om side, men med mindre de rent hypotetisk dækker forskellige sproglige domæner, er det ingen stabil tilstand.

Vender vi lige kort tilbage til sammenligningen dansk > < Finland, hører det med til billedet der, at finlandssvensk lever i et hav af finsk. Der er dansk mere privilegeret, selvom der er et stigende pres fra angloamerikansk og i fortiden var det fra tysk. Man kan indvende, at vi jo overlevede det tyske tryk (som i middelalderen var nedertysk, lågtyska, hvilket ikke er det samme som højtyk, der først senere blev dominerende på vore breddegrader), men der opstod jo altså netop også en reaktion i form af sprogpurisme og i form af, at helstaten (Danmark-Norge-Slesvig-Holsten) forsvandt og det danske rige dermed blev mere dansk. Da vi for sent indså, at dansk/

sønderjysk var forsvundet i store dele af Sydslesvig, begyndte vi, også for sent, at ville lovgive os ud af det.

Dette var en medvirkende årsag til den katastrofale borgerkrig 1848-50, hvor Danmark vandt over de tyskpåvirkede slesvig-holstenske oprørere på grund af, at disse sidste ikke - på grund af diplomatisk pres mod Prøjsen - i længden kunne opretholde støtten fra Prøjsen.

Den svenske sprogmand Ulf Telemans begreb „territoel autonomi“ må vi også lige have med. Denne „territoelle autonomi“ for en sproggruppe, beskriver han som den sikreste vej til at bevare et sprog. Sammenligner vi Færøerne med den officielt tosprogede irske republik, mener jeg vi kan hente – i hvert fald delvist - støtte til denne påstand. Trods sit tilhørsforhold til det danske rige, administrerer jo Færøerne netop på færøsk i et område der er ensproget færøsk og færøsk synes netop – trods det skulle tales af færre – at være mere levende end irsk-gælisk. Den irske Republik er jo godt nok selvstændig, men det irske sprog var jo altså også gået kraftigt tilbage inden denne tilstand opnåedes.

*Litteraturliste findes på
Frit Nordens hjemmeside
<http://www.fritnorden.dk/litt.html>*